

عوامل موثر بر شکل گیری هویت اجتماعی نوجوانان

زهرة بشیری^۱

^۱ کارشناس ارشد زیست شناسی گرایش فیزیولوژی گیاهی دانشگاه علوم تحقیقات تهران-ایران

چکیده

هویت و شکل گیری آن از مباحث مهم هر جامعه ای است. هویت مبتنی بر عوامل متفاوتی است که تاثیر آن نیز در جامعه متفاوت است. بحران هویت از سالهای نوجوانی آغاز می شود که بخش عظیمی از دانش آموزان، در این سنین قرار گرفته اند که گرایش های متفاوتی در زمینه علایق و رفتار های دانش آموزان وجود دارد. خانواده، مدرسه، محله زندگی، نهاد اجتماعی - مذهبی و رسانه های گروهی در شکل گیری هویت نوجوانان مؤثر هستند. با این وصف، چون خانواده اولین نهادی است که پایه های اولیه شخصیت نوجوان را از دوره کودکی شکل میدهد از اهمیت خاصی برخوردار است. نتایج بدست آمده از مطالعات و مصاحبه ها نشان داده که، برخی از دانش آموزان ارتباط چندانی با خانواده هایشان ندارند، مثلاً نسبت به انجام فرایض دینی توجه جدی از خودشان نشان نمی دهند و به آداب و رسوم ملی اهمیت نمی دهند و زندگی در کشورهای دیگر را ترجیح می دهند و حتی نوع آرایش و انجام برخی حرکات غیر معقول دارند که باعث خدشه دار شدن هویت جنسی نیز شده است، همه اینها نشان از ضعف هویت خانوادگی، دینی و ملی آنان می باشد. عدم رضایت از خود، خانواده، کشور، دین و ... باعث سست شدن هویت اجتماعی آنها شده است که نتایج این ضعف هویتی عبارتند از: بی انگیزگی نسبت به مسائل آموزشی، گسترده ناهنجاری های اخلاقی، بی نظمی و بی انضباطی، نگرانی، ناامیدی و..... لذا ضرورت بررسی عوامل مؤثر بر شکل گیری هویت اجتماعی دانش آموزان به شدت احساس می شود که در این مقاله به آن پرداخته می شود.

واژه های کلیدی: دانش آموز، هویت اجتماعی، هویت دینی، هویت خانوادگی

مقدمه:

بحران هویت از سالهای نوجوانی آغاز می شود و بخش عظیمی از دانش آموزان دبیرستانی، در این سنین قرار گرفته اند و با توجه به نگرانی هایی که در زمینه علایق و گرایشات و رفتار های دانش آموزان مشاهده می شود و از آن جا که بخش مهمی از وجود دانش آموزان را هویت آنان تشکیل می دهد و زندگی فردی و اجتماعی آنها نیز متأثر از این مسئله است، آنان در جستجوی هویت می باشند و موقعیت مبهم دانش آموزان دبیرستانی، در فرهنگ و جامعه معاصر، این نتیجه را برای آنها در بر دارد که فرصتی را به منظور آموذدن شیوه های مختلف زندگی به آنها می دهد، تا آنها تصمیم بگیرند که چه الگوهای رفتاری، ارزشی و نگرشی بهتر می تواند نیاز های آنها را تأمین نماید. در برخورد با دانش آموزان در کلاس های درسی در می یابیم که گرایش به دینهای دیگر خصوصاً آئین مسیحیت و زندگی در کشورهای دیگر را صرفاً به خاطر احساس آزادی بیشتر برای رفع نیاز هایشان ابراز می کنند. همچنین مصرف مشروبات الکلی، قلیان و سیگار، ارتباطات جنسی و ... را صرفاً در راستای رفع نیاز هایشان ارزیابی می کنند و این مسئله هویت دینی، ملی و خانوادگی آنان را خدشه دار نموده است و بخش عظیمی از جمعیت انسانی که باید در جهت آبادانی و حفظ آرمانها و ارزشهای کشور، آموزشهای لازم را ببینند و در آینده به خدمت گرفته شوند، به نحو احسن و شایسته مورد استفاده قرار نمی گیرند. در این مقاله هویت اجتماعی بر اساس سه بعد هویت خانوادگی، هویت دینی و هویت ملی بررسی می شود لذا لازم است که این هویت ها هم مورد تعریف قرار گیرند.

تعاریف نظری**هویت اجتماعی**

هویت اجتماعی، خصیصه همه انسانها به عنوان موجوداتی اجتماعی است. واژه هویت، همه موجودات، اشیاء و مواد را در بر می گیرد که از مقوله محدود بشریت گسترده تر است.

در فرهنگ معین هویت اینگونه تعریف شده است: هویت یعنی ۱ - ذات باری تعالی ۲- هستی، وجود ۳- آنچه موجب شناسایی شخص باشد ۴- ((حقیقت جزئی)) یعنی هر گاه ماهیت با تشخص لحاظ و اعتبار شود هویت گویند. و گاه هویت به معنی وجود خارجی است و مواد تشخص است.

با رجوع به فرهنگ لغات انگلیسی آکسفورد در می یابیم که واژه هویت یا Identity ریشه در زبان لاتین دارد. (identities که از idem یعنی «مشابه و یکسان» ریشه می گیرد) و دو معنای اصلی دارد. اولین معنای آن بیانگر مفهوم تشابه مطلق است: (این با آن مشابه است). معنای دوم آن به مفهوم تمایز است که با مرور زمان سازگاری و تداوم را فرض می گیرد [۱].

هویت خانوادگی**خانواده**

خانواده انسانی را می توان یک گروه نهادی شده زیستی اجتماعی، تعریف کرد که متشکل از چند فرد بالغ که دست کم دو تای آنها بدون داشتن پیوند خونی و از دو جنس مخالف ازدواج کرده باشد و فرزندان که زاده پیوند ازدواج افراد بالغند. حداقل نقش ها و وظایف خانواده عبارتست از: تأمین رضایتمندی ها و نظارت در نیازهای عاطفی از جمله روابط جنسی، ایجاد موقعیت اجتماعی فرهنگی برای تولید مثل مراقبت و پرورش اجتماعی فرزندان [۲].

آنچه که خانواده ها را از یکدیگر متمایز می کند شیوه های تربیتی والدین در جریان جامعه پذیری در خانواده ها می باشد. بخش مهمی از جامعه پذیری که در خانواده رخ می دهد الگوهای کنش متقابل اجتماعی در درون خانواده ممکن است مدل های

ناخواسته را برای شکل گیری رفتار و شخصیت بعدی کودکان یعنی زمانی که به سن بلوغ می رسند فراهم می سازد [۳].
 هویت خانوادگی میزان تعلق و تعهد فرد نسبت به خانواده اش را مشخص می کند

هویت دینی

دین

نظامی است یگانه از اعتقادات و اعمال مربوط به امور مقدس. این اعتقادات و اعمال کسانی را که به آنها باور دارند در یک اجتماع اخلاقی به نام کلیسا (سازمان دینی) متحد می کنند [۴]. با در نظر گرفتن تمامی انسانیت در همه زمانها می توان دین را همچون گرایش شدید انسان ها به سوی وجود والای خداوند یا نیروی برین یا احساس ساده وابستگی به آنان به منظور تبیین علل وجودی خویشتن در جهان و بازیابی معنایی برای هستی دانست. در نتیجه دین اعتقادات نسبت به این واقعیت ها و اشکالی که به خود می گیرند، مناسک، کیشها و اعمال گوناگون مذهبی را مشخص می کند. [۵]. با توجه به تعریف فوق دو عامل اعتقادات و اعمال متمایز کننده ادیان از یکدیگرند بنابراین هویت دینی میزان پایبندی اعتقادی و عملی فرد نسبت به دین اسلام می باشد.

ملت

ملت، بزرگترین اجتماع مردم است که از طریق فرهنگ و آگاهی مشترک با یکدیگر متحد شده اند، گو آنکه یک ملت آب و خاک مشترکی دارد به طوری که اعضای آن از نظر مکان و سرزمین علائق مشترکی دارند. نیروی همه، انسجام بخش ملت به درجات مختلف از احساس نیرومند آن نسبت به تاریخ خویش، به مذهب خاص و منحصر به فردش که زبان را نیز شامل است سرچشمه می گیرد. ملت ممکن است به صورت یک اجتماع تاریخی و پیوند فرهنگی وجود داشته باشد بدون این که دارای استقلال سیاسی یا دوست ملی باشد.

جایگاه هویت در دنیا

در جهان امروز، وضعیت و جایگاه هر کشوری با توجه به ساختار، روند، ماهیت و عملکرد دو عامل زیر مشخص می شود: ۱- ماهیت ساختاری و عملکرد ارکان و عناصر اصلی و تشکیل دهنده ی نظام اجتماعی آن کشور ۲- شرایط و موقعیت منطقه و جهان در ارتباط با آن کشور و در ارتباط با عامل اول باید گفت که عناصر و ارکان اصلی جامعه ی ما به خاطر ناهمگونی ساختاری آنها، زمینه های نامطلوبی را برای تحول، توسعه و تکامل اجتماعی فراهم کرده است. این واقعیت زمینه ی مناسب را برای شکل گیری روابط اجتماعی عادلانه، تقسیم کار اجتماعی عادلانه، توزیع امکانات و امتیازات اجتماعی بر پایه ضوابط و قوانین مدون و انسانی فراهم ننموده است [۶] بنابراین زمینه برای ظهور و بروز بحران های گوناگون در جامعه فراهم می باشد. لذا ضرورت بررسی عوامل مؤثر بر شکل گیری هویت اجتماعی دانش آموزان به شدت احساس می شود که در این مقاله به آن پرداخته می شود.

پایگاه اقتصادی اجتماعی^۱

پایگاه عبارتست از یک موقعیت در جامعه هر کسی در جامعه تعدادی پایگاه را اشغال می کند پایگاه شخص نشان می دهد که آن فرد در کجای جامعه قرار دارد و چگونه باید با دیگر مردم رابطه داشته باشد. بطور طبیعی یک شخص می تواند بطور همزمان چندین پایگاه داشته باشد ولی یکی از آنها معمولاً پایگاه شغلی و مهمترین آنهاست یعنی موقعیتی که بیشترین اهمیت را در تثبیت هویت اجتماعی فرد دارد [۳]. پایگاه اجتماعی اقتصادی تاثیر بسزایی بر رشد نوجوان دارد. علت این تاثیر آن است که بین خانواده های طبقه اجتماعی- اقتصادی بالا، متوسط و پایین در زمینه امکان دسترسی به مسکن، غذا، پوشاک و نیز فرصت های آموزشی، فرهنگی، تفریحی و شغلی و نیز مراقبتهای بهداشتی تفاوت های مهمی وجود دارد.

ارزش های گروهی

ارزشها معیارهای مشترک فرهنگی است که بر اساس آن ربط اخلاقی، زیبایی شناسی و یا شناختی موضوعات نگرش، آرزوها و نیازها را می توان با هم مقایسه کرد و مورد داوری قرار داد. در بین کسانی که مجموعه ای از چنین معیارهایی سهیم اند این باور وجود دارد که این معیارها معتبرند و باید در ارزش گذاری هر موضوعی به کار گرفته شود. [۲]. از آنجا که مبدا هویت اجتماعی افراد از طریق تعلق به گروههای یک جامعه و ارزشهای اجتماعی آن گروههاست بنابراین چنانچه گروههای اجتماعی در یک جامعه خاص ارزشهای متجانس و همخوان و یا نزدیک به هم داشته باشند، فردی که هویت خود را از گروههای متعدد می گیرد هویت اجتماعی قوی تری خواهد داشت.

رضایت از خود

رفتار گرایان اجتماعی و در مجموع تفسیر گرایان بر این باورند که انسان چیزی در درونش دارد که به برکت آن وقایع پدیده ها را تفسیر می کند. آنان انسان را موجودی تفسیر گر و معنا کننده می دانند. بنابراین انسان با آن قوه ذاتی که در درونش دارد در برابر کلیه عوامل به تفسیر می نشیند در اینجا مرحله ای در خود انسان رخ می دهد که آن را اشاره معانی به خود خویشتن می نامند یعنی انسان با خودش مباحثه و مشورت می کند که فلان کار را انجام بدهم یا ندهم. این همان مفهوم بازتابی بودن خود در نظام امید است. [۷] لذا فرد زمانی که به ارزیابی خویشتن می پردازد یا ارزیابی دیگران را در مورد خود می شنود ممکن است از آن چه هست راضی باشد یا از آن چه هست احساس نارضایتی کند.

تایید دیگران

چارلز هورتون کولی در مفهوم خود آئینه سان درباره هویت اجتماعی فرد می گوید: تصور فرد از خودش نوع احساسی که از خود دارد با رویکردی تعیین می شود که فرد فکر می کند دیگران نسبت به او دارند در واقع فرد تصور می کند در اذهان دیگران برداشتی از قیافه، رفتار، هدفها و کردارش وجود دارد و از طریق این تصور دیگران است درباره خود که فرد هویت می یابد [۸].

^۱ Social status

هویت اجتماعی

هویت اجتماعی اشاره به شناسایی خود در ارتباط با دیگران دارد. از این نظر هویت اجتماعی فرد از طریق عضویت او در گروه‌های متعدد اجتماعی بدست می‌آید. هربرت مید در ارتباط با این مفهوم به بحث تصور اجتماعی فرد از خودش اشاره می‌کند و معتقد است هویت فرد و یا همان تصور فرد از خودش چیزی نیست جز شناسایی یک فرد از خودش از نگاه دیگرانی که فرد با آنها در یک گروه یا گروه‌های متعدد حشر و نشر دارد و خود را به آن گروه یا گروه‌های اجتماعی متعلق می‌داند. در واقع هویت اجتماعی فرد را همان تعلقات او به گروه‌های اجتماعی عضویتش می‌سازد. نگاه به خود از نقطه نظر دیگرانی که با فرد در یک جامعه هم‌گروه هستند [۸].

نظریه جامعه‌شناسان درباره هویت

امیل دورکیم^۲

یکی از مفاهیم کلیدی دورکیم، مفهوم وجدان جمعی است که عبارت است از "مجموعه باورها، احساسات مشترک در بین حد وسط اعضای یک جامعه" سایه گسترده وجدان جمعی بر سر تمام افراد افکنده شده است و از فرهنگی به فرهنگ دیگر تفاوت نمی‌کند، به عبارت دیگر، تغییر فرهنگ و یا نو شدن نسلیها، تغییری در وجدان جمعی به وجود نمی‌آورد و همچنان ثابت باقی می‌ماند. تنها تفاوتی که ممکن است بوجود آورد در شدت و ضعف وجدان عمومی است. دورکیم برای نشان دادن چگونگی تحول وجدان جمعی و شدت و ضعف آن، مفاهیم همبستگی مکانیکی و ارگانیکی را که نشان دهنده ی دو سازمان اجتماعی متفاوتند به کار برده است: به عقیده وی هر چه همبستگی مکانیکی بیشتر باشد به علت شباهت افراد و مشترکات فراوان، وجدان جمعی نیز قوی تر خواهد بود.

با افزایش تعداد جمعیت و گسترش ارتباطات اخلاقی و حجم اجتماعی در این جامعه همبستگی مکانیکی کم کم تبدیل به همبستگی ارگانیکی می‌شود. در این جامعه به علت متمایز بودن افراد از یکدیگر وجدان جمعی تضعیف می‌شود، آزادی‌های فردی گسترش می‌یابد و هر کس مختار است که طبق میل خود عمل کند [۹].

نفوذ نظارت‌کننده در جامعه بر گرایشهای فردی، دیگر کارایی اش را از دست داده و افراد جامعه به حال خودشان واگذار خواهند شد. دور کیم این وضعیت را در جوامع جدید آنومی یا بی‌هنجاری نامیده است. و به دنبال راه‌حلهایی برای رهایی از وضعیت بحرانی می‌گردد. بدیهی است راه حل او تقویت وجدان جمعی است که از طریق عضویت در گروه‌های صنفی ایجاد می‌شود.

به عقیده دورکیم یکی از عوامل موثر بر هویت مذهبی انسانها، شرکت در مناسک مذهبی است. برگزاری مناسک مذهبی، تجمع مردمی را در پی دارد که دارای ارزشها و باورهای مشترکی هستند. این تجمع، تقویت روح جمعی، انسجام و اتحاد مومنین به آن مذهب را به ارمغان می‌آورد. این تجمع که با احساسات مشترک شارکین همراه است، آنها را از حوزه ی مادیات به حوزه معنویات منتقل می‌کند. وی معتقد است که همه ی فرقه‌های سیاسی، اقتصادی با اعتقادی مواظب اند که همایش‌های دوره ای داشته باشند، تا اعضایشان بتوانند، با به نمایش در آوردن ایمان مشترک خود در بین جمع به آن جانی تازه ببخشند. [۹] علاوه بر کارکرد اصلی تجمع مردم در برگزاری مراسم مذهبی، شادی و تفریح مردم نیز با برگزاری مراسم مذهبی تامین می‌گردد. بدین جهت است که از نظر دورکیم، پیوندی نزدیک و ناگفتنی بین روزه و مهمانی، ایام مقدس و تعطیلات، تعطیلات و شادی برقرار است. بدین خاطر گسترش و ارج نهادن به ایام مقدس و مناسک مذهبی سبب ایجاد همبستگی و انسجام مذهبی می‌شود.

^۲Emile Durkheim

ماکس وبر^۳

به اعتقاد او هدایت و تعیین جهت رفتار انسان بر عهده فرهنگی است که آن شخص در آن زندگی می کند. از نظر او، مذهب یکی از اجزای فرهنگ جامعه است و قادر است به تناسب موقعیتش در آن فرهنگ، جهت دهنده رفتارهای انسان باشد. باید به خاطر داشت که خصلت جهت دهی فرهنگ، بدون شکل گیری منسجم آن، در ذهنیت انسان امکان پذیر نیست. به عبارت دیگر از طریق فرایند جامعه پذیری، فرهنگ درونی می شود و به عقیده وبر، جهان بینی افراد شکل می گیرد. این جهان بینی شکل گرفته در ذهنیت انسانهاست که هدایت و کنترل رفتارهای انسان را عهده دار است فرمان اختیار و اغراض ما در دست جهان بینی ماست [۹].

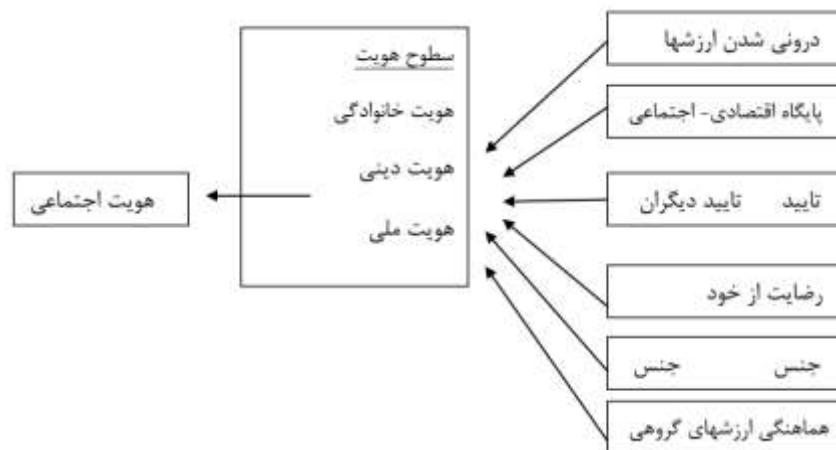
از نظر وبر ((علیت جامعه شناختی)) علیتی احتمالی است. تعیین جبری گذشته و آینده به یک اندازه امکان ناپذیر است. بنابراین این درست است که در هر لحظه گرایشهایی بنیادی وجود دارد، اما حدی از آزادی عمل همیشه برای آدمیان محفوظ است. این طرز تصور از تحول تاریخی به وبر امکان می داد که حس درک عظمت مرد عمل را از دست ندهد [۹].

به اعتقاد وبر، تعارض نظام ارزشی (فرهنگ) با نظام اقتصادی، سبب تغییر فرهنگ می شود و تغییر فرهنگ سبب تغییر جهان بینی (ساخت ذهنی) انسان خواهد شد. به نظر وی تعارض بین دانش اثباتی و دانای دینی در دنیای معاصر مصداق بارز تعارض نظام ارزشی و نظام اقتصادی است [۹].

گسترش این تعارض در دنیای معاصر سبب کنار زده شدن مذهب و گسترش عقلانیت ابزاری شده است [۱۰].

الگوی هویت اجتماعی از نظر جامعه شناسان

با استفاده از نظریات جامعه شناسان کنش متقابل نمادی، چهار چوب نظری این تحقیق شکل گرفته است و در این مقاله هویت اجتماعی از سه بعد خانوادگی، دینی و ملی و تحت تاثیر عواملی چون: جنس، پایگاه اقتصادی اجتماعی، درونی شدن ارزشها، رضایت فرد، تایید دیگران، و هماهنگی ارزشهای گروهی مورد سنجش و بررسی قرار گرفته است شکل ۱.

شکل ۱- الگوی نظری و تحلیلی تحقیق: فرایند شکل گیری هویت اجتماعی، ابعاد و عوامل موثر

^۳Max Weber

عوامل موثر بر شکل گیری هویت نوجوانان

خانواده، مدرسه، محله زندگی، نهاد اجتماعی - مذهبی و رسانه های گروهی در شکل گیری هویت نوجوانان مؤثر هستند. با این وصف، چون خانواده اولین نهادی است که پایه های اولیه شخصیت نوجوان را از دوره کودکی شکل می دهد از اهمیت خاصی برخوردار است.

در جامعه ما در بسیاری از خانواده ها، فرزند سالاری وجود دارد و به این معنی که والدین در خدمت مطلق فرزندانشان هستند که چنین جوی فعلا در جامعه ما در حال گسترش است این مطلب می تواند در شکل گیری هویت و اعتماد بنفس افراد در دورانی که والدین دیگر با فرزندانشان نیستند ضربه وارد کند پیامدهای منفی چنین جوی به وجود آمدن مشکلات زناشویی بعد ازدواج و به دنبال آن طلاق خواهد بود. نحوه نگاره والدین به نوجوان خود نیز در شکل گیری شخصیت او تأثیر گذار است یعنی چنانچه والدین نوجوان را فردی خنگ، تنبل، بی عرضه، ..... به حساب آورند. در آینده و شکل گیری شخصیت وی لطمه وارد می سازد. نکته قابل توجه دیگر در این رابطه شکاف نسل است که در رابطه والدین و نوجوان مطرح است شکاف نسل یعنی اختلاف عمیق میان ارزشها و نگرشهای در نسل مختلف است عده ای بر این عقیده اند که بخش عمده ای از تعارض میان والدین و نوجوانان ناشی از همین پدیده است [۱۱]. شکاف نسل گاهی ممکن است ذهنیت هر دو نسل را تحت تأثیر قرار دهد. به عنوان مثال می توان گفت به علت تحولات چشمگیر فرهنگی، اجتماعی و صنعتی نوجوانان امروزی آزادی خواه ترند و برای حقوق فردی و اجتماعی ارزش بیشتری قابل هستند پس می توان گفت: تفاوت میان افکار و نگرشهای والدین و نوجوانان به عنوان پدیده ای کم و بیش طبیعی و اجتناب ناپذیر وجود دارد و از آنجا که نوجوان به سوی کسب استقلال گام برمی دارد، پاره ای از رفتارهای خاص را روانشناسان نوعی عصیان یا اختلاف سلیقه تلقی نموده اند که می تواند نشانه ای برای عملکرد طبیعی نوجوان در جهت رسیدن به خود مختاری تلقی نمود [۱۲].

جمع بندی و نتیجه گیری

هویت و شکل گیری آن از مباحث مهم هر جامعه ای است. هویت مبتنی بر عوامل متفاوتی است که تأثیر آن نیز می تواند متفاوت باشد. اصطلاح هویت مفهومی جدید است اما از دیرباز تفکیک اجتماعی و قومی وجود داشته است. بسیاری از دانشمندان هویت را یک ساختار روانی- اجتماعی می دانند که شکل گیری آن به سالهای پیش از نوجوانی باز می گردد. از مشخصه اصلی هویت انتخاب ارزش، باور و هدف زندگی است. شکل گیری هویت با رشد فکر و اندیشه، احساس، علائق، اخلاق، عزت نفس، خودباوری... قوی می شود. و خانواده، مدرسه، محیط زندگی، دوستان، عوامل اقتصادی و ارتباطات بر شکل گیری هویت تأثیر گذار هستند.

پیشنهاد

مسئولین می بایست، بازنگری کلی ای در محتوای کتب درسی داشته باشند و فرایند سیستم آموزشی و آگاه سازی والدین در قالب برنامه های انجمن اولیا و آموزش خانواده، مشاوره های فردی و گروهی و برنامه ریزی دقیق توسط رسانه های جمعی بویژه صدا و سیما داشته باشند که می تواند فرایند جامعه پذیری و درونی شدن ارزشها را در دانش آموزان تسهیل نماید و هر چقدر جامعه در زمینه جامعه پذیری سرمایه گذاری کند مطمئنا هزینه های کنترل اجتماعی و استفاده از قوه قهریه، زندان، مجازات و ... کاهش خواهد یافت و در این حالت است که به قول بلومر فرد با جامعه احساس همانندی و یکی شدن و ذوب شدن در جامعه می کند که این امر منجر به تقویت هویت اجتماعی در دانش آموزان خواهد شد. و همچنین به نظر می رسد خانواده هایی که سطح در آمد و تحصیلات بالاتری دارند به علت تامین نیازها در داخل کشور و احساس نیازهای جدیدتر که در داخل کشور تامین نمی شود، میل رفتن به کشورهای دیگر در آنها قوی تر می شود و گاهی هم به علت احساس عدم

شکوفایی و استعداد آنان در داخل گرایش مهاجرت به کشورهای دیگر پیدا می کنند که اصطلاحاً به آن پدیده فرار مغزها می گویند .

بنابراین پیشنهاد می شود با برنامه ریزی مسئولان در نظام اجتماعی زمینه تامین نیازهای مادی و معنوی و آموزش افراد فراهم گردد . در نتیجه میل به ماندن و تقویت هویت اجتماعی خواهد شد .

منابع

- ۱- شرفی ، م. (۱۳۸۰)، "جوان و بحران هویت"، تهران : سروش.
- ۲- جولیبوس ، گ. و ویلیام ، ب. (۱۳۷۶)، "فرهنگ علوم/اجتماعی"، گروه مترجمان ، تهران : مازیار .
- ۳- رابرتسون ، ی . (۱۳۷۴) ، "درآمدی بر جامعه"، حسین بهروان ، چاپ دوم ، مشهد : آستان قدس رضوی.
- ۴- توسلی ، غ. (۱۳۸۰) ، "جامعه شناسی دینی"، تهران: سخن.
- ۵- بیرو ، آ. (۱۳۶۷) ، "فرهنگ علوم/اجتماعی"، باقر ساروخانی ، تهران : کیهان .
- ۶- سیف اللهی ، س . (۱۳۸۱) ، "جامعه شناسی مسائل اجتماعی ایران"، تهران : موسسه انتشارات جامعه پژوهان سینا.
- ۷- تنهایی ، ح. (۱۳۸۳) ، "درآمدی بر مکاتب و نظریه های جامعه شناسی" ، چاپ پنجم، مشهد : مرنديز.
- ۸- ریتزر ، ج . (۱۳۷۴) ، "نظریه جامعه شناسی در دوران معاصر" ، محسن ثلاثی ، تهران : علمی.
- ۹- آرون ، ر. (۱۳۶۴) ، "مراحل اساسی اندیشه در جامعه شناسی" ، باقر پرهام ، تهران : سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.
- ۱۰- وبر، م . (۱۳۹۰) ، "دانشمند و سیاستمدار"، ترجمه احمد نقیب زاده، تهران: نشر علم.
- ۱۱- آشفته تهرانی ، ا. (۱۳۸۴) ، "جامعه شناسی دین"، ((فصلنامه تخصصی جامعه شناسی ، دانشگاه آزاد اسلامی آشتیان ، سال اول ، شماره ۳، پاییز.
- ۱۲- اسماعیلی، ج. (۱۳۷۶) ، "مقایسه بحران هویت در دانش آموزان تیزهوش و عادی پایه سوم راهنمایی و اول دبیرستان"، منطقه ۱۲ تهران.